

KLJUČNI RAZVOJNI PROBLEMI IZRAZITO NERAZVIJENIH JEDINICA LOKALNE SAMOUPRAVE U REPUBLICI SRPSKOJ (BIH)

Dragica R. Gatarić¹, Miloš Lutovac²

Apstrakt: Cilj ovog rada je da ukaže na ključne razvojne probleme izrazito nerazvijenih opština/jedinica lokalne samouprave u Republici Srpskoj (BiH), koji su permanentno prisutni od 90-ih godina XX veka. Na osnovu analize odabranih socio-ekonomskih indikatora o stepenu razvijenosti, konstatovano je da kategoriji izrazito nerazvijenih jedinica lokalne samouprave, uglavnom ruralnih, pripada 19 JLS (496 naselja, 88.168 stanovnika), koje su svoju poziciju na rang-listama nerazvijenosti, uslovno rečeno, zauzele još od građanskog rata u BiH. „Dostignuti“ nivo razvoja, razvojni potencijali i poteškoće evidentirani u ovim jedinicama lokalne samouprave, a posebno u onim koje su formirane nakon potpisivanja Dejtonskog sporazuma, predstavljaju kočnicu u sveukupnom prostorno-demografskom i privrednom razvoju Republike Srpske.

Ključne reči: Izrazito nerazvijene opštine, depopulacija, prostorno-demografska neravnoteža, Republika Srpska.

KEY DEVELOPMENTAL PROBLEMS OF THE EXTREMELY UNDERDEVELOPED MUNICIPALITIES IN THE REPUBLIC OF SRPSKA (BIH)

Abstract: The aim of this paper is to highlight the key developmental problems of the extremely underdeveloped municipalities/local self-government units in the Republic of Srpska (BiH), which have been constantly present since the 1990s. Based on the analysis of selected socio-economic indicators on the level of development, it was concluded that 19 local self-government units, mainly rural ones (496 settlements, 88,168 inhabitants) belong to the category of extremely underdeveloped municipalities/ local self-government units, which, conditionally, have taken their position on the underdevelopment rankings since the civil war in BiH. The 'achieved' level of development, developmental potentials and difficulties recorded in these municipalities, which were formed after the signing of the Dayton Peace Agreement, present a brake on the overall spatial and demographic development of the Republic of Srpska.

Keywords: Extremely underdeveloped municipalities, depopulation, spatial-demographic imbalance, the Republic of Srpska.

1 Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet, Studentski trg 3/III, 11000 Beograd,
e-mail: gatarićgaga@gmail.com

2 Akademija poslovnih strukovnih studija Beograd, Kraljice Marije 73, 11000 Beograd

UVODNA RAZMATRANJA

Jedinice lokalne samouprave u Republici Srpskoj karakteriše velika raznolikost prema gotovo svim ključnim socio-ekonomskim parametrima, počevši od broja i strukturnih karakteristika stanovništva, površine i prostorno-geografskih osobina, do raspoloživosti prirodnih resursa, stepena ekonomske razvijenosti, infrastrukturne i suprastrukturne opremljenosti i dr. Ovom prilikom su analizirani neki socio-ekonomski pokazatelji koji ukazuju na disparitete u razvijenosti opština/JLS, kao i neke činioce koji su te disparitete uslovlili. Razlike u razvijenosti JLS u Republici Srpskoj mogu se prikazivati kao stvarna, aktualna slika njihove pozicije na rang-listama razvijenosti, s tim što su se same rang-liste izdiferencirale primenom različitih kvalitativnih i kvantitativnih kriterijuma. To su: gustina naseljenosti, opšta stopa prirodnog priraštaja, broj učenika koji pohađaju osnovnu školu u odnosu na broj stanovnika na nivou JLS, stopa nezaposlenosti – procentualno učešće nezaposlenih lica u ukupnoj radnoj snazi na nivou JLS, ukupni ostvareni prihodi registrovanih privrednih subjekata u prethodnoj godini na nivou JLS po stanovniku, ostvareni budžetski prihodi (poreski i neporeski) u prethodnoj godini na nivou JLS po stanovniku, ukupan broj registrovanih vozila na području JLS u odnosu na ukupan broj registrovanih vozila u Republici Srpskoj, broj poslovnih subjekata na nivou JLS u odnosu na ukupan broj poslovnih subjekata u Republici Srpskoj i vrednost izvršenih radova prema vrsti građevinskih objekata i stambena izgradnja na nivou JLS u odnosu na ukupnu vrednost u Republici Srpskoj (<https://www.narodnaskupstinars.net>).

Na osnovu analize navedenih socio-ekonomskih indikatora na teritoriji Republike Srpske izdiferencirane su četiri kategorije JLS: razvijene, srednje razvijene, nerazvijene i izrazito nerazvijene jedinice lokalne samouprave. Fokus ovog rada su izrazito nerazvijene opštine/JLS: Berkovići, Vukosavlje, Istočni Drvar, Istočni Mostar, Istočni Stari Grad, Jezero, Kalinovik, Kneževo, Krupa na Uni, Kupres, Lopare, Novo Goražde, Osmaci, Oštra Luka, Rudo, Srebrenica, Trnovo, Čajniče i Sekovići (Zakon o lokalnoj samoupravi Republike Srpske, „Sl. glasnik RS”, br. 97/16, 36/18). Usled metodoloških, ali i konceptualnih razlika, uporedivost podataka o stepenu razvijenosti jedinica lokalne samouprave sa podacima ranijih popisa je skoro nemoguća, te se podaci analiziranih socio-ekonomskih indikatora o stepenu razvijenosti odnose na stanje posle popisa stanovništva 2013. godine. Ne ulazeći u metodološke razlike, ako posmatramo samo administrativno-teritorijalni okvir, evidentna je neuporedivost recentne situacije u 12 JLS (Krupa na Uni, Oštra Luka, Jezero, Kupres, Osmaci, Novo Goražde, Vukosavlje, Berkovići, Trnovo, Istočni Stari Grad, Istočni Mostar i Istočni Drvar), pre svega zbog toga što su navedene JLS nastale nakon potpisivanja Dejtonskog sporazuma.

Postojeći model teritorijalne organizacije RS je uspostavljen 1995. godine i do danas se smatra potpuno prevaziđenim i neodrživim (Bomeštar, N., 2010), budući da je reč o novoformiranim opštinama/JLS (nastale izdvajanjem dela iz predratnih opština) slabog demografskog i funkcionalnog kapaciteta, čiji su nekadašnji administrativni centri, uglavnom urbani, ostali na teritoriji Federacije Bosna i Hercegovina. Shodno tome, ove JLS se svrstavaju, između ostalog, i u problemska područja, s ograničenjima u razvoju, i dugotrajno su izložene eksternim uticajima nepovoljnim za njihov razvoj. Osim toga, ove JLS imaju i izrazito neracionalnu mrežu naselja. Takva organizacija mreže naselja, dovela je do mnoštva problema, koji danas, a i u perspektivi predstavljaju kočnicu u njenom sveukupnom razvoju. Ilustracije radi, prosečan broj naselja po opštini je 26, uz napomenu da najmanji broj naselja imaju novoformirane opštine Istočni Drvar (2 naselja) i Istočni Mostar (3 naselja), dok je najveći broj naselja na teritoriji Ruda (89 naselja) i Srebrenice (81). Recentna nasebinska slika izrazito nerazvijenih JLS u Republici Srpskoj (BiH) je odraz sinhronizovanih istorijskih, socio-kulturnih i društveno-ekonomskih pojava i procesa od 90-ih godina XX veka, kada je građanski rat doveo do veoma ozbiljnih ne samo teritorijalnih već i socio-ekonomskih problema, čije se posledice i danas osećaju, utičući na sveukupni prostorno-demografski i privredni razvoj. Postoje i veliki problemi pri sagledavanju prostornog obuhvata naselja i njihovih sastavnih teritorija, s obzirom na to da su 134 naselja koja administrativno pripadaju izrazito nerazvijenim JLS, podeljena međuentitetskom linijom razgraničenja prema Federaciji Bosna i Hercegovina.

POKAZATELJI STEPENA RAZVIJENOSTI JEDINICA LOKALNE SAMOUPRAVE

Kao jedan od najbitnijih socio-ekonomskih pokazatelja stepena razvijenosti uzima se demografski potencijal, koji se s razlogom determiniše kao pokretač sveukupnog privrednog razvoja svake države. Negativne demografske tendencije u Republici Srpskoj u poslednjih 30-ak godina, sa izraženom populacionom regresijom, koju su uslovlili društveno-ekonomski i drugi faktori, prete da ograniče i mogućnosti ljudskog potencijala, kao jednog od bitnih instrumenata u osnaživanju konkurentnosti kako ekonomskog, tako i ukupnog nacionalnog razvoja.

Pri analizi gustine naseljenosti, kao jednog od socio-ekonomskih indikatora stepena razvijenosti JLS, polazimo od činjenice da je koncentracija ljudskog kapitala na određenoj teritoriji u uzročno-posledičnoj vezi i sa koncentracijom privrednih i proizvodnih funkcija. Iako je Republika Srpska retko naseljena, sa 47,5 st/km², u njenim administrativno-teritorijalnim okvirima postoje ekstremni dispariteti u gustini naseljenosti. Na osnovu stepena koncentracije stanovništva, izrazito nerazvijene opštine možemo uslovno podeliti na tri zone: srednje, retko i izrazito retko naseljene. Srednju gustinu naseljenosti imaju Osmaci (79,5 st/km²) i Vukosavlje (59,1 st/km²). Najveći broj analiziranih opština/JLS (13) pripada zoni retke naseljenosti (11–50 st/km²). Areal izrazito retke naseljenosti (manje od 10 st/km²) obuhvata pet JLS: Istočni Drvar (0,9 km²), Istočni Mostar (2,8 km²), Kalinovnik (2,9 km²), Kupres (6,6 km²) i Berkoviće (7,7 km²).

Osnovna karakteristika ovih JLS je populaciona regresija, visok udeo starog stanovništva (indeks demografskog starenja 2018. godine bio je iznad 200), te minoran funkcionalni kapacitet i domet. Najstarije stanovništvo, sa prosečnom starosti 54,5 godina, evidentirano u Kupresu, 50,2 u Istočnom Drvaru, zatim 48,3 u Kalinovniku i dr, što upućuje na trend pogoršavanja već loših demografskih prilika u ovim JLS. Na negativnu demografsku sliku ukazuju i podaci koji se odnose na opštu stopu prirodnog priraštaja, koji je u svim analiziranim JLS 2013. imala negativan predznak. Shodno tome, prirodni priraštaj se nalazi u samom vrhu razvojnih prioriteta svih JLS u Republici Srpskoj. Najnižu stopu prirodnog priraštaja beleže: Istočni Stari Grad (-19,4‰), Kalinovnik (-17,8‰), Oštra Luka (-13,3‰), Istočni Drvar (-13‰), Krupa na Uni (-12,8‰) i Kupres (-10,2‰) (Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u BiH, 2013). Osim negativnog prirodnog kretanja stanovništva, na demografski slom ovih JLS, između ostalog, uticalo je i dugogodišnje iseljavanje stanovništva, što se direktno odrazilo na sveukupni razvoj. Ovakve strukturne promene ukazuju na to da se najređe naseljene JLS još više demografski prazne, a naseljski sistemi, koji su nehomogeni i bez dovoljnih razvojnih centara, predstavljaju objektivno ograničenje za ukupni a posebno uravnotežen i prosperitetan razvoj. Na zabrinjavajuću, odnosno poražavajuću demografsku sliku u ovim JLS ukazuje i kvantitativni pokazatelj da je u Istočnom Drvaru i Istočnom Mostaru od 2014. do 2018. godine rođeno samo po jedno dete, zatim sledi Kupres sa četvoro živorođenih.

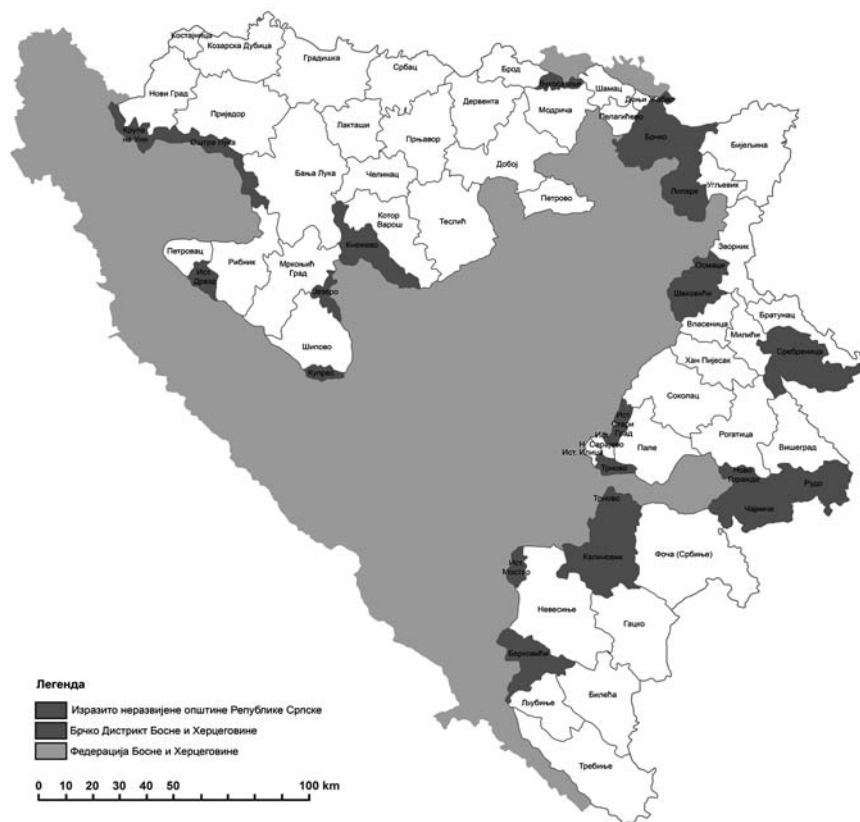
Shodno malom demografskom potencijalu i starosnom kontigentu stanovništva, zatim fizičko-geografskom položaju, slaboj infrastrukturalnoj i suprastrukturnoj opremljenosti i povezanosti, niskom stepenu socio-ekonomskog razvoja i nemogućnosti obnove predratne demografske slike, revitalizacija takvih opština je vrlo neizvesna. Neizvesnost revitalizacije ovakvih područja, u kojima su bila i ratna razaranja, a koja se nalaze između i u neposrednoj blizini jakih primarnih regionalnih centara ili u njihovoj neposrednoj blizini (Banja Luka, Prijedor, Bijeljina, Istočno Sarajevo i Trebinje), produbljuje sumnju u samu mogućnost revitalizacije, ako se posmatra sa ekonomskog nivoa.

Promene opšte stope prirodnog priraštaja su kružno-kauzalno povezane sa promenama i u broju upisanih učenika u osnovnu školu. Na osnovu indikatora – broj učenika koji pohađaju osnovnu školu u odnosu na broj stanovnika na nivou JLS, evidentno je smanjenje udela novoupisanih đaka. Najdramatičnija situacija je u Istočnom Mostaru i Istočnom Drvaru, u kojima od školske 2013/14. do danas u prvi razred nije upisano nijedno dete, zatim slede Kupres sa 10 učenika i Istočni Stari Grad sa 20 upisanih učenika, što je, uslovno rečeno, i

Ključni razvojni problemi izrazito nerazvijenih jedinica lokalne samouprave u Republici Srpskoj (BIH)

logično s obzirom na učešće starosnog kontingenta stanovništva u ukupnom, kao i malom demografskom potencijalu.

Potpunije sagledavanje vrednosti i značaja demografskog potencijala u savremenim uslovima privrednog razvoja, osim strukturnih karakteristika stanovništva, podrazumeva uzimanje u obzir i pokazatelja koji se odnose na obrazovnu strukturu stanovništva. Imajući u vidu da je obrazovna struktura stanovništva, kao proizvod društveno-ekonomskog razvoja jedne države, vrlo nepovoljna (17,1% od ukupnog stanovništva staro 15 i više godina je bez ikakvog obrazovanja ili sa nepotpunim osnovnim obrazovanjem), indikativno je da će taj problem postajati sve izraženiji tokom narednih decenija. Najveći procenat stanovništva sa osnovnim obrazovanjem ima Krupa na Uni (38%). Najnepovoljnija situacija u obrazovnoj strukturi stanovništva je u opštinama/JLS: Kupres (38,7% bez ikakvog obrazovanja), Kneževo (17,3%), Šekovići (11,8%), Krupa na Uni (11,4%), Oštra Luka (10,7%) i Istočni Mostar (8,9%) (Gradovi i opštine Republike Srpske, 2019).

Слика 1. Изразитo неразвијене општине/JLS у Републици Српској

Lokalna samouprava u planiranju i uređenju prostora i naselja, Beograd, 2020.

Shodno činjenici da je ljudski kapital u uzročno-posledičnom odnosu i sa racionalnim korišćenjem razvojnih potencijala, smatramo da analiza odabranih indikatora koji se odnose na stepen društveno-ekonomske razvijenosti JLS, pre svega stopa nezaposlenosti i nepovoljna struktura zaposlenosti, upućuje na najkopleksniji razvojni problem ovih JLS. Imajući na umu da privredni rast u ovim JLS u poslednjih 30-ak godina nije bio sinhronizovan sa rastom zaposlenosti kako zbog restrukturiranja privrede, tako i zbog „teškog“ nasleđenog stanja, ali i institucionalno-strukturnih ograničenja i grešaka u ekonomskoj i populacionoj politici, sme se zaključiti da su podaci o stepenu nezaposlenosti u analiziranim JLS sasvim opravdani. U skladu sa navedenim, najveća stopa nezaposlenosti – procentualno učešće nezaposlenih lica u ukupnoj radnoj snazi na nivou JLS, evidentirana je u: Trnovu (44%), Istočnom Mostaru (40%), Šekovićima (37%), Istočnom Starom Gradu (33%), Rudu (32%), Čajniču (32%) i Osmacima (31%). Evidentni podaci se uklapaju u opštu sliku privredne razvijenosti ovih JLS, jer od 90-ih godina XX veka na teritoriji analiziranih JLS, nije bilo „ozbiljnih“ ulaganja u nove privredne kapacitete, posebno ne u one JLS koje su ograničenih demografskih i prirodnih resursa i imaju male mogućnosti za inovacije (Istočni Mostar, Istočni Drvar, Kupres). Najmanji broj nezaposlenih registrovan je u Istočnom Drvaru (2,3%) i Krupi na Uni (1,4%), ali ne zbog ekonomske razvijenosti, već zbog izuzetno slabog demografskog potencijala (Gradovi i opštine Republike Srpske, 2019).

Ne sme se prenebrežniti činjenica da je ne samo u ovim opštinama, već u celoj RS (i BiH) prisutan problem fiktivne zaposlenosti, kao i sive ekonomije, koja ima uzlaznu putanju još od 90-ih godina XX veka (Krstić, G., Radulović, B., 2018), a veoma je važna i činjenica da je zaposlenost u poljoprivredi nadmašila zaposlenost u industriji.

Jedan od najboljih pokazatelja ekonomske aktivnosti stanovništva bilo koje teritorije predstavlja odnos broja radnika i penzionera. Najveći penzioni kontingent (više od 25% u ukupnom broju stanovnika JLS) evidentiran je u: Istočnom Starom Gradu, Jezeru, Kalinovniku, Novom Goraždu i Trnovu.

Analiza kvantitativnih pokazatelja koji se odnose na udeo aktivnog stanovništva koje obavlja zanimanje po sektorima delatnosti pokazuje da u pet JLS (Berkovići, Istočni Drvar, Kneževo, Krupa na Uni i Kupres) dominantno učešće ima primarni sektor delatnosti. Procentualno učešće zaposlenih u pomenutom sektoru iznosi više od 50% pojedinačno. U uslovima opšte nerazvijenosti, koja odlikuje najveći broj analiziranih JLS, nešto razvijeniju strukturu delatnosti – sekundarni i tercijarno-kvartarni sektor – imaju enklavni centri: Lopare, Jezero, Rudo i Srebrenica (Gradovi i opštine Republike Srpske, 2019). S obzirom na socio-ekonomsku devastaciju, u budućem prostornom razvoju Republike Srpske posebna pažnja treba da bude usmerena na investiranje u tehničku i društvenu infrastrukturu kako bi se stvorili uslovi za ulaganje u pogone prerađivačke industrije bazirane na prirodnim resursima, poljoprivredi, šumarstvu i drugim privrednim delatnostima (Izmjene i dopune PP Republike Srpske, 2015).

Kao jedan od ekonomskih pokazatelja stepena razvijenosti nekog područja uzima se i porast broja motornih vozila. Na osnovu vrednosti analiziranog indikatora o ukupnom broju registrovanih vozila na području JLS u odnosu na ukupan broj registrovanih vozila u Republici Srpskoj, navedene JLS se nalaze na vrlo niskom stepenu automobilizacije. Na teritoriji Istočnog Drvara, Istočnog Mostara i Kupresa 2016. godine nije registrovano ni jedno vozilo, a sve ostale JLS imaju manje od 0,5% ukupnog broja registrovanih vozila (Gradovi i opštine Republike Srpske, 2019). Postavlja se pitanje da li postoji visok stepen korelacije između per capita dohotka i stepena motorizacije, koji je, uslovno rečeno, nezaobilazan faktor ekonomskog razvoja. Naravno, ne smemo prenebrežniti ni tu činjenicu, ali isto tako veliki problem predstavlja, shodno demografskim ograničenjima, manjak radne snage i radnih mesta, dok negativan faktor predstavlja i izostanak investicionih zahvata i ulaganja u putnu infrastrukturu i suprastrukturu.

Poseban problem u celokupnom povezivanju izrazito nerazvijenih opština RS predstavljaju i administrativno-teritorijalna (politička) „ograničenja“, s obzirom na to da opštinske granice sve više postaju realne (ali ne i objektivne) prostorne međe i ograničavajući faktor funkcionalnih odnosa i veza. Naselja koja se nalaze neposredno uz granicu funkcionalno su

Ključni razvojni problemi izrazito nerazvijenih jedinica lokalne samouprave u Republici Srpskoj (BIH)

usmerenija na lokalne centre u FBiH. Povezivanje naselja se primarno usmerava prema no-voformiranim opštinskim centrima, iako je prostorna logika vrlo često drukačija.

Na nizak stepen razvijenosti JLS upućuju i ostali analizirani indikatori. Broj poslovnih subjekata na nivou JLS u odnosu na ukupan broj poslovnih subjekata u Republici Srpskoj (32.376), osim Kneževa, Srebrenice, Lopara i Rogatice, nalazi se na vrednosnoj skali ispod 0,5%. Posmatrano prema tipu privrednog društva, najveći broj registrovanih privrednih subjekata su akcionarska društva, društva sa ograničenom odgovornošću, opšte zadruge itd. Ostvareni budžetski prihodi u prethodnoj godini na nivou JLS po stanovniku, pokazuju da su najmanji u centrima manjeg funkcionalnog značaja. To su: Lopare (381 KM), Osmaci (404 KM), Šekovići (526 KM) i Vukosavlje (571 KM), a vrednosti izvršenih radova prema vrsti građevinskih objekata i stambenoj izgradnji na nivou JLS u odnosu na ukupnu vrednost u Republici Srpskoj (750.979 KM) ukazuju na to da se sve analizirane JLS nalaze na vrednosnoj skali ispod 0,08%, s izuzetkom Istočnog Mostara, Krupe na Uni, Kupresa i Oštre Luke, gde od 2014. nisu evidentirani nikakvi radovi (Gradovi i opštine Republike Srpske, 2019).

UMESTO ZAKLJUČKA

Imajući u vidu analizirane indikatore za ocenu stepena razvijenosti opština/jedinica lokalne samouprave, može se zaključiti da ključni razvojni problem predstavlja nizak stepen socio-ekonomskog razvoja, koji je usko povezan sa negativnim demografskim kretanjima. Uzroci tome mogu se pronaći u nepovoljnim istorijsko-geografskim prilikama, koje su se direktno uticale na današnji sastav stanovništva, disperznu naseljenost, periferni položaj, lošu saobraćajnu povezanost, kao i na udaljenost od regionalnih centara. Najveću devastaciju imaju ruralna naselja udaljena od makroregionalnih centara, kao glavnih polova razvoja, koji gravitiraju prema slabim urbanim (pod)središtima, čiji su najznačajniji resursi, uslovno rečeno, nakon dejtonskog razgraničavanja ostali u bivšem urbanom centru u Federaciji BiH. Isto tako, status JLS su dobile i grupe naselja koja bi teško zadovoljila i najblaže kriterijume za sticanje statusa jedinice lokalne samouprave (Istočni Mostar, Istočni Drvar, Oštra Luka), koja, u odnosu na postojeću administrativno-teritorijalnu podelu i u perspektivi krajnje neprihvatljiva rešenja, nemaju svetlu budućnost.

S obzirom na veličinu izrazito nerazvijenih jedinica lokalne samouprave (površina i broj stanovnika), kao i ostale ispitivane indikatore o stepenu razvijenosti, prioritetno je pitanje očuvanja demografske i socio-ekonomske vitalnosti i opstanka pojedinih JLS u Republici Srpskoj. Shodno tome, u *Strategiji ruralnog razvoja* i planskim dokumentima prioritet treba da imaju periferne, nerazvijene i izrazito nerazvijene (devastirane) JLS, te njima pripadajuća naselja, a neophodno je i ublažavaje slabosti disproporcija unutar samih JLS, sa ciljem povećanja teritorijalne kohezije Republike Srpske. Za ove JLS, koje su bez razvojnih potencijala i mogućnosti zadovoljenja socijalnih potreba, u *Prostornom planu Republike Srpske* prikazani su modeli pripajanja većim JLS u susedstvu ili indukovano jačanje njihovih institucionalnih i kadrovskih kapaciteta radi jačanja njihove razvojne efektivnosti, a jedan od operativnih ciljeva u prevazilaženju strukturnih i funkcionalnih raznolikosti je pogranično povezivanje jedinica lokalne samouprave i stvaranje manjih polova razvoja, uz plansko formiranje fondova i agencija za razvoj izrazito nerazvijenih područja, korišćenje sredstava IPA fonda, poreske i investicione olakšice itd. Osim toga, setom planskih mera i programa moguće je, uz relativno mala ulaganja, stvoriti uslove za otvaranje pogona za prerađu ili proizvodnju u onim JLS koje nisu na pragu demografskog gašenja, kao i pokretanje prerađivačke industrije bazirane na prirodnim resursima.

Smanjenje stepena nerazvijenosti ovih JLS predstavlja, uslovno rečeno, jedan od osnovnih ciljeva, ali i izazova sveukupnog razvoja Republike Srpske.

Lokalna samouprava u planiranju i uređenju prostora i naselja, Beograd, 2020.

Napomena: Rad predstavlja rezultat istraživanja na projektu 176017, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoj Republike Srbije.

LITERATURA I IZVORI

Bomeštar, N. (2010). Optimalna teritorijalna organizacija u funkciji ekonomskog razvoja Republike Srpske. *Industrija*, 1, 23–41.

Градови и општине Републике Српске 2019, Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука, 2019.

***Zakon o lokalnoj samoupravi Republike Srpske, „Sl. glasnik RS”, br. 97/16, 36/18 I i 36/19.

Измјене и допуне Просторног плана Републике Српске до 2015, ЈУ „Нови Урбанистички завод Републике Српске”, Бања Лука, 2015.

Krstić, G., Radulović, B., (2018). *Siva ekonomija u Srbiji*. Beograd

***Попис становништва, домаћинства и станова у БиХ 2013, Република Српска, Прелиминарни резултати, Бања Лука, 2014.

Strategija razvoja lokalne samouprave u Republici Srpskoj za period 2017–2021. Banja Luka, 2017.

<https://www.narodnaskupstinars.net>